

Bilişim Etiği ve Hukuku

Prof. Dr. Eşref ADALI

Kişinin Özeli

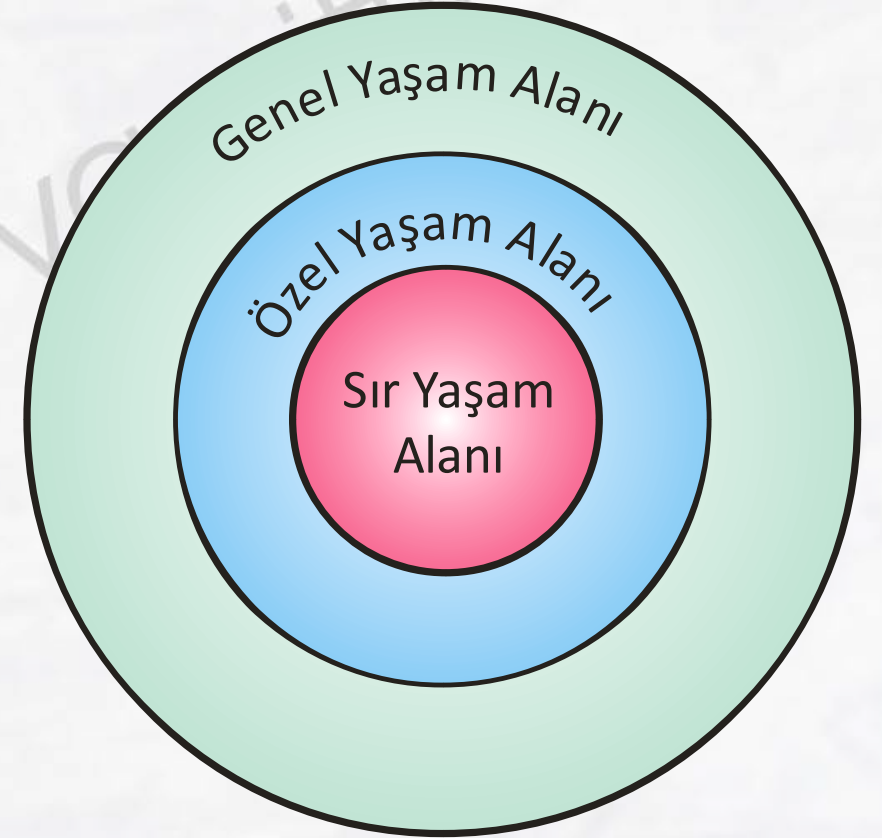
4

Bireysel Bilgiler

Genel Yaşam Alanı: Bireyin herkes ile paylaşabileceği bilgileri içeren, kamuya açık yaşam alanıdır.

Özel Yaşam Alanı: Bireyin belli kişiler ile belli ölçüde paylaşabildiği bilgileri içeren alandır.

Sır Yaşam Alanı: Bireyin sadece kendi bildiği, başkaları ile paylaşmak istemediği ve sır olarak sakladığı bilgileri içeren alandır. Bu alan için eski dilimizdeki mahrem sözcüğü denk gelmektedir.

Tanımlar

Kişisel Veriler: Bireyin genel yaşam, özel yaşam ve sır yaşam alanına inilişim bilgiler kişisel bilgi olarak kabul edilmektedir.

Bireyin Özeli: Bireyin özel ve sır yaşam alanı içinde kalan bilgileri bireyin özeli olarak tanımlıyoruz. Bu alanda bulunan bilgilerden bazıları gerekli durumlarda, gereken kişi ve kuruluşlar ile paylaşılabilir. Paylaşma kararını bilginin sahibi verebilir.

Anahtar Bilgiler: Bireye veya kuruluşa ilişkin bilinmesi, değiştirilmesi veya silinmesi durumunda önemli etkisi olacak bilgilerdir. İngilizce sensitive data sözcüğünün karşılığı olarak önerilmiştir.

Gözetleme: Bir bireyin veya kuruluşun özeline ilişkin tüm bilgilerin öğrenilmeye çalışılması eylemine gözetleme adı verilmektedir. Gözetleme sürecinde bireyin ve kuruluşun özellikle özel ve sır bilgileri öğrenilmeye çalışılır. Gözetleme merak, ticari çıkar ve düzeni denetim altına almak amacıyla yapılmaktadır.

Bireysel Bilgilerin Önemi

Bir kişiye ilişkin bilgileri toplamak için günümüzde dedektif gerekmemekte kişi bu tür bilgileri kendisi farkında olmadan vermektedir.

Nüfus Bilgileri: Bireyin kimlik bilgileri genel yaşam alanı bilgisi değildir.

Sağlık Bilgileri: Özel yaşam alanı, hatta sır yaşam alanında saklanması gereken bilgilerdir.

Biyolojik Bilgiler: İnsanı tanımlamakta çok güçlü kanıt niteliği taşıdığı için bireysel sır niteliğindedir ve üst derecede saklanması gerekir.

Mali Bilgiler: Özellikle kuruluşların mali bilgileri sır niteliğindedir.

Teknik Bilgiler: Özellikle teknoloji geliştiren kuruluşların AR-GE çalışmalarını öğrenmek rakip firmalar için son derece önemlidir.

Önemsiz Görülen Bilgiler: Önemsiz görülen bilgiler sanıldığından daha önemli sonuçlara neden olabilir.

Gözetleme

Toplumu tanımak ve toplum düzenini sağlamak gibi çok masum gerekçeler ile birey ve kuruluşları izlemeye ve haklarında bilgi toplamaya gözetleme adı verilmektedir. Bu tür izlemeler kamu kuruluşlarınca sürekli ve düzenli olarak yapılmaktadır. Gözetleme işlemi yasalara uygun olarak yapıldığı gibi yasa dışı yollarla da yapılmaktadır.

Toplumu tanımak ve toplum düzenini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen gözetlemeler

Yönetmel: Vatandaşlar ve kuruluşlar hakkında toplanan ve yönetim için gerekli olan bilgilere yönetmel kayıtlar denilmektedir. Bireylerin nüfus kayıtları, ikamet kayıtları, kuruluşların mali ve yerleşke kayıtları bu tür kayıtlardan sayılır.

İstatistiksel: Toplumun geleceğini öngörebilmek amacıyla toplanan bilgilerden oluşan kayıtlardır. Nüfus sayımları, kaynak araştırmaları bu tür kayıtlara örnektir.

Bilgiye dayalı: Bir hukuki soruşturma amacıyla kolluk kuvvetlerince toplanan bilgilerden oluşan kayıtlardır.

Gözetleme ve Tepkiler

Kamunun isteği	Bireyin tepkisi
Karaparanın izlenebilmesi için kamu vatandaşların banka hesaplarını gözetlemelidir.	Bireylerin bankalardaki birikimlerine ilişkin bilgiler kişinin özel yaşam alanına ilişkindir ve kamunun bunu bilmeye hakkı yoktur.
Kamu kimin nerede oturduğunu bilmelidir. Kamu düzenini sağlamak amacıyla bu bilgi gereklidir.	İnsanlar her yerde oturma hakkına sahiptir ve bunu kamunun bilmesine gerek yoktur.
Vatandaşların sağlık durumlarının bilinmesi toplum sağlığı açısından önemlidir.	Sağlık bilgileri kişinin özel, hatta sır yaşam alanına ilişkindir. Bunu kamunun bilme hakkı yoktur.
Toplum düzenini sağlamak amacıyla bireylerin iletişimleri (telefon, e-posta) gözetlenmelidir.	Bireylerin iletişim hakları evrensel bir haktır ve gözetlenemez; dinlenemez; içeriği okunamaz.
Toplum düzenini sağlamak amacıyla bireylerin iletişimlerine ilişkin trafik bilgileri (telefon, e-posta) kaydedilmelidir.	Bireylerin iletişim hakları evrensel bir haktır ve gözetlenemez. Trafiğinin kaydedilmesi bu hakkı çiğnemektir.
Bireylerin nüfus kayıtları toplumun yapısını bilmek açısından önemlidir. Her vatandaşın nüfus kaydının bir merkezde tutulması gerekir.	Bireylerin nüfus kayıtlarının bilinmesi özgür insan bağlamında yanlıştır.
Kötü kişilerin izlenmesi için toplu yaşam alanlarına kameraların yerleştirilmesi gerekir.	İnsanların kameralar ile izlenmesi özel yaşamın izlenmesi sonucuna varır ve yanlıştır.
Araçların trafik kurallarını çiğnediğini belgelemek için fotoğraflarının çekilmesi gerekir.	Çekilen fotoğraf başka sorunlara neden olabileceğinden yanlıştır.
Genç ve bekâr kızların hamile kalması kamu tarafından izlenmelidir.	Kamunun böyle bir görevi olamaz.
Ailelerin birden fazla çocuk sahibi olmaları nüfus artışı açısından yanlıştır.	Bir ailenin kaç çocuk sahibi olacağının kararını aile vermelidir; kamunun böyle bir hakkı olamaz.

Günümüzde Gözetleme

Cep telefonu olan, kredi kartı kullanan, e-posta kullanan, sosyal ağda yazışan sürekli olarak gözetlenir.

- Uyuşturucu işi ile uğraşan yasa dışı örgütlerin gözetlenmesinde günümüz bilgi teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Bu örgütlerin bir kaçakçılık eylemi hazırlığı içinde olduklarında aralarındaki iletişim trafiği artmaktadır. İletişim trafiği kayıtlarından bu tür bilgi elde edilebilmektedir.
- Kara para aklama işlemlerini ortaya çıkarabilmek amacıyla bilgi teknolojilerinden ve veri madenciliği yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Uluslararası boyutu olan bu eylemlerde, dünya genelinde bilgi toplanmakta kara paranın izi sürülmektedir.

Gönüllü Gözetlenme - I

Tarayıcı ve Arama Motorları

Tarayıcı ve arama motoru üreten firmalar gelirlerini reklamlardan sağladıklarını söylemektedirler. Bu gelir anlayışla karşılanabilir. Tarayıcı sayfasının bir köşesini reklam için ayırmak etik ve ticari bir davranış sayılabilir. Ancak günümüzdeki bazı tarayıcılar bundan fazlasını yapmaktadırlar:

- Bireyin girdiği ve gezindiği sayfaları izlemekte,
- Bireyin ilgilendiği konuları belirlemekte,
- Girilen web sayfaları ve ilgilenilen konular üzerinde araştırma yapılarak bireyin
- ilgilendiği ürünler,
- Sosyal ve kültürel yapısı,
- Siyasi görüşü ve
- İnancı

hakkında sonuçlar çıkarabilmektedir.

- Hiçbir ticari kuruluş herhangi bir hizmeti ücretsiz sunmaz.
- Reklam gelirlerine ek olarak kullanıcılara ilişkin bilgileri satarak büyük paralar kazanırlar.

Gönüllü Gözetlenme - II

E-posta Hizmetleri

- Çok yaygın olarak kullanılan bazı e-posta hizmetlerini sunanların mektup içeriklerini okudukları ortaya çıkmıştır. Aslında mektubun içeriğini tam olarak okumadıklarını, sadece bireyin ilgi alanını saptamak üzere göz gezdirdiklerini söyleseler de her e-postanın içeriğini inceledikleri anlaşılmıştır .
- Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 12. maddesinde bireylerin haberleşmesinin gizliliği açık biçimde belirtilmektedir. Yasalar ile yönetilen özgür ülkelerde toplumsal güvenliği sağlamak amacıyla e-posta trafik bilgilerinin Genelağ Hizmet Sağlayıcıları tarafından belli bir süre saklanması istenmektedir. Ancak içeriğe asla bakılamayacağına vurgu yapılmaktadır. Bu ilkelerin bilinmesine karşın günümüzde bu ilkeler bir şekilde bozulmaktadır. Dolayısıyla kimin kiminle yazıştığı, ne ile ilgilendiği, düşünceleri, yorumları, görüşleri öğrenilmeye çalışılmaktadır. E-posta içeriğindeki bilgilerin bireyin özel ve sır bilgileri olabileceği açıktır.

Gönüllü Gözetlenme - III

Sosyal Ağlar

Günümüzde yaygın olarak kullanılan sosyal ağlarda, bireyler:

- Duygularını ve görüşlerini açıklamakta,
- Nerede olduklarını ve ne yaptıklarını söylemekte,
- Başkalarının görüş ve düşüncelerini beğenip beğenmediklerini belirtmekte,
- Başkalarının görüşlerini paylaşmakta,
- Değişik amaçlı gruplar oluşturmakta ve var olan gruplara üye olabilmektedir.

- Bireylere ilişkin bilgileri satın almak isteyen değişik özellikte kuruluşlar bulunmaktadır.

Gönüllü Gözetlenme - IV

Mesajlaşma Hizmetleri

- Genelağ'ın ilk günlerinden beri değişik özellikte mesajlaşma hizmetlerinin sağlandığına tanık olmaktadır. Bunların hepsi de ücretsizdir. "Bu tür programları hazırlayıp ücretsiz dağıtan kuruluşların amacı ne olabilir? *İnsanlar bedava konuşsunlar diye mi acaba?*" Bu soruya evet demek için çok saf olmak gerekir. 1995-96 yıllarında yaygın olarak kullanılan bir mesajlaşma programının bir ülkenin istihbarat kuruluşuna hizmet verdiği daha sonra anlaşılmıştır.
- Bütün mesajlaşma programlarının kötü amaçlı olduğunu söyleyemeyiz. Ancak hiçbir reklam geliri olmayan bir mesajlaşma programının milyarlarca lira karşılığında satılmasının arkasında bir neden olduğu akılda tutulmalıdır.
- Mesaj hizmetlerini kullanan bireyler mesajlarının okunabileceğini, kimlerle mesajlaştığının bilinebileceğini, bu bilgilerin birilerine aktarılabilceğini akıllarında bulundurmalıdır.

Gönüllü Gözetlenme - V

Yol Bulucular

- Özellikle akıllı telefonlar üzerinde sunulan yol bulucular insanlara kolaylıklar sağlamaktadır. İnsanlara gidecekleri bir yere ulaşabilmeleri için yol göstermektedirler. Böyle bir hizmetten yararlanmak için birey nerede bulunduğu bilgisinin öğrenilmesine izin vermelidir. Gönüllü olarak verilen bu bilgi, bireyin her an nerede olduğunun bilinmesi ve izlendiği anlamına gelir.
- Bir kişinin her an nerede olduğunun bilinmesi bireyin özeline karışma olarak değerlendirilebilir. Yol göstermek amacıyla bireyin konumunun öğrenilmesi gereklidir ancak bu bilgiler saklanarak bireyin hareketlerini izlemek ve bu bilgileri başkalarına aktarmak etik bir davranış değildir.

Gönüllü Gözetlenme - VI

Danışmanlık Hizmetleri

- Genelağ'da değişik konularda ücretsiz danışmanlık hizmeti veren siteler bulunmaktadır. Verilen hizmetler teknik, hukuk ve sağlık alanında olabilmektedir. Bu tür siteleri hazırlayan ve yürütenlerin bu hizmetlerden kazanç elde ettiklerine ilişkin örnekler görülmüştür. Sağlık konusunda hizmet veren bir site ilginç bir örnek olarak verilebilir:
- Örnek sitede, insanlar sağlık sorunlarını tanımadıkları insanlarla paylaşıp deva bulmaya çalışmışlardır. Benzer sorunu olanlar hangi ilaçları kullandıklarını bildirmişlerdir. Bu tür paylaşımlara hekimlerin de katıldığı olmuştur. Bu tanımlamalara bakarak sitenin insanlık için çok yararlı olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak siteyi kuran ve yönetenlerin bu sitede yazışanları yönlendirdikleri ve ilaç üreticilerine verileri aktardıkları, böylece maddi gelir elde ettikleri saptanmıştır.
- Benzer sitelerin diğer alanlarda da var olduğu görülmektedir. Bu tür sitelerde iyi niyetle bilgi paylaşanların aslında site yönetimine önemli veriler sağladığını ve bu verilerin ticari amaçla kullanılabileceğini bilmeleri gerekir.

Gönüllü Gözetlenmenin Sonuçları

İnsanlara ücretsiz olarak hizmet veren bu tür kuruluşların asıl amaçlarının ne olduğunu araştırmak kamunun görevi olmalıdır. Bu kuruluşlar için şu araştırmaların yapılması gerekir:

- Bireylerden istenen bilgilerin niteliği (genel, gizli veya sır) nedir?
- Bireyin bilgisi dışında bireye ilişkin bilgiler elde ediliyor mu?
- Elde edilen bireysel veriler ne amaçla toplanmaktadır?
- Bireysel bilgiler istenirken bireyin onayı alınıyor mu?
- Bireysel bilgilerden elde edilecek sonuçların neler olacağı bireye bildiriliyor mu?
- Toplanan bilgilerden üretilen sonuçlar nelerdir?
- Üretilen sonuçlar ticari amaçla kullanılıyor mu?
- Üretilen sonuçlar başka firma veya kuruluşlara satılıyor mu?

Ticari firmaların, bireylerin bilgisizliği veya iyi niyetini sömürmek yoluyla para kazanmalarının önüne geçilmelidir. Bu tür kazanç peşinde olanlara karşı yürütülecek olan çalışmalar mali müfettişler için yeni bir görev alanı olabilir.

Bireysel Bilgilerin Korunması

- Bilişim ortamında bulunan bilgiler değerlendirildiğinde bireye ilişkin çok ayrıntılı bilgiler edinilebilmektedir. Böylesine önemli ve anahtar nitelikli bilgilerin korunması gerekmektedir. Korunmadıkları durumda bireylere zarar verebilecek eylemlerin gerçekleştirilebileceği açıktır.
- İnsanlar gönüllü olarak verdikleri bu bilgilerin başka amaçlar için kullanılacağını düşünmemektedirler. Ayrıca farklı kuruluşlara verdikleri bilgilerin birleştirilerek yorumlanabileceğini akıllarından geçirmemektedirler. Söz konusu bilgilerin ilgisiz kişilerce görülmesi olasılığını hiç bilemezler. Tersine bu bilgilerin yalnızca ilgili kişiler tarafından görülebileceğini, amacının dışında kullanılmayacağını sanırlar.
- Özgür bir kişi onurlu bir kişi olarak kabul edilir. Bu kişinin kendi onayı ile bildirdiği bireysel bilgilerinin nerede saklandığı, kimler tarafından görüleceği ve paylaşılacağını bilme hakkı vardır. Bu hakka sahip değil ise özgür karar veremez. Bilgileri elinde bulunduranların bu bilgileri kullanarak birey üzerinde maddi ve manevi baskı oluşturabilecekleri düşüncesi bireyin toplumsal yaşama katılmasını engelleyebilir.
- Bireysel bilgilerin korunması bireylere tanınmış sonsuz bir hak değildir. Zorunlu ve gerekli durumlarda yasalara uyularak bireysel bilgiler kullanılabilir ve paylaşılabilir.

Bireysel Bilgilerin Gizliliği ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü

- Bireysel bilgilerin gizliliği ve düşünceyi açıklama özgürlüğü kapsamındaki basın özgürlüğü fikirleri zaman zaman çarpışmaktadır. Sanat ve spor dünyasının ünlüleri toplum içinde bilinmeyi kendileri isterler. Basının sık sık kendilerinden söz etmesini, fotoğraflarının yayımlanmasını beklerler. Özellikle magazin basını ünlülerin yaşamlarını sıkça yayımlamaya çalışırlar. Bu tür basında ünlüler ile ilgili yer alan bazı yazı ve fotoğraflar, ünlüler tarafından özel yaşamın yayımlanması olarak değerlendirilerek şikâyet edilirler. Basın tarafı, topluma mal olmuş ve özellikle basında görünmeyi kendileri isteyen kişilerin özel hayatlarının toplum tarafından bilinmek isteneceğini savunur. Bu sav ile ünlülerin sır yaşam alanlarına ilişkin bilgileri yayımladıkları da görülmektedir.
- Ünlülere ilişkin bireysel bilgileri yayımlama sırasında bireysel bilgilerin korunması ve basın özgürlüğü ilkelerinin iyice karşılaştırılması ve dengenin kurulması gerekir.

Uluslararası Çalışmalar - I

- Bireysel bilgilerin korunması ile ilgili ilkeler değişik insan hakları bildirgelerinde özel yaşamın gizliliği bağlamında yer almıştır. Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Uluslararası Bireysel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu bildirgelerin önemlileri arasındadır.
- Bireysel bilgilerin korunması konusunda ilk çalışma OECD tarafından yapılmış ve aşağıda sıralanan ilkeler önerilmiştir:
 - Bilgi toplama sınırlı olmalıdır.
 - Bilgiler belli bir nitelikte olmalıdır.
 - Bilgi toplamanın amacı belli olmalıdır.
 - Toplanan bilgilerin kullanım alanı sınırlı olmalıdır.
 - Bilgilerin güvenliği sağlanmalıdır.
 - Bilgilerin kullanımında açıklık esastır.
 - Bilgiler üzerinde sahibinin hakkı olmalıdır.
 - Bilgileri toplayan kuruluş hesap verebilmelidir.

İnsan Hakları Bildirgesi Madde 12:

Hiç kimse özel yaşamına, ailesine, konutuna ya da haberleşmesine yönelik keyfî müdahalelere ya da onur ve şöhretine yönelik saldırılara maruz bırakılmayacaktır. Herkesin bu tür müdahale ya da saldırılara karşı yasa ile korunma hakkı vardır.

Uluslararası Çalışmalar - II

BM 1990 yılında, *Bilgisayara Geçirilmiş Kişisel Veri Dosyalarına İlişkin Rehber İlkeler* adı altında konuya özel belge oluşturulmuştur. Bu ilkeler:

- Bilgiler yasal ve dürüst yollarla toplanmalıdır.
- Bilgiler doğru olmalıdır.
- Bilgilerin toplanma amacı belli olmalıdır.
- Bilgilere, ilgili kişi erişebilmelidir.
- Bilgi toplama sırasında ayırimcılık yapılmamalıdır.
- Bilgilerin güvenliği sağlanmalıdır.
- Verileri saklayan kuruluş denetlenebilir ve yaptırım uygulanabilir olmalıdır.
- Bilgilerin diğer ülkelere aktarımı güvenli biçimde yapılmalıdır.